Domokos Zsuzsa

Mit ér az ember, ha magyartanár?

Egy konferencia tanulságai

Fegyelmezett közalkalmazottként azt tanítottam mindig, ami a Tantervben, a TACS-ban adva volt. Most sem teszek másképp, azt fogom gyakorolni, amit a kerettantervben előírtak számunkra, hogy még véletlenül se gyengítsem hallgatóim felvételi esélyeit. Miért hát mégis, hogy szakadatlanul az a rossz érzés kísért pályámon, hogy nem azt tanítom, amire a gyerekeknek szüksége lenne? Élményt szeretnék átadni nekik és örömforrást, de csak kényszeredett szavakat sikerül.

Legyünk őszinték, ez nem is lehet másképp: csak az tud bárkiről saját, eredeti véleményt formálni, aki eleget – elég sokat – olvas, mert különben nincs viszonyítási alapja; az esztétikai szakszavakat felmondja, nem felhasználja, a betű szerinti értelemig eljut, ám a konnotációra szakértő segítség nélkül soha rá nem ébredhet. Nincs idő olvasni, nagy a pontokért a verseny, a két nyelvvizsga-bizonyítványhoz a szabadidőből is sokat kell áldozni, és ha valaki orvos vagy történész pályára készül, akkor is vinnie kell az érettségi tárgyakból, így matematikából is, a jelest. Azt mondják nekem a mai végzőseim, máskor ne provokáljam őket az egyéni „olvasattal", hanem diktáljam le, mit kell arról a versről, drámáról, regényről mondaniuk, és bízzam meg bennük jobban, hogy ők majd – „mire kell" – bemagolják. Az a jó tanár, aki nem rabolja az időnket felesleges dolgokkal, de „a tanárnő számtalan olyan verset is elemeztet velünk, ami nincs is benne a vizsgaanyagban" – fogalmazott egyik kedves tanítványom, akit becsülök bátor szókimondásáért.

Ezeken a kudarcteli élményeken tűnődve kerestem fel a Magyartanárok Egyesületének tavaly októberi konferenciáját, mert a meghívón az állt, hogy a külföldiek irodalomoktatási szokásairól fognak beszélni, a japán, finn, amerikai, francia, angol, orosz, szlovák, német irodalomoktatás tanterveiről és vizsgarendszereiről. Kitűnő alkalom ez a megújulásra, gondolom lelkesen, egy ilyen infobörze a magamfajta, csak magyarul beszélő magyartanárnak aranyat érhet. Minden rendezvényük erőt ad nekem, hogy ne adjam fel az olvasásra nevelést, az igényes nyelvhasználatra szoktatást a szürke és egyre szürkébb hétköznapokban sem. Emlékszem, milyen sikerem volt az újfajta *Móricz*-elemzésekkel a fakultációs csoportomban, amelyeket az egyesület egy évvel korábbi rendezvényén hallgathattam kutatóktól, egyetemi oktatótól, vezetőtanároktól. Ám őszintén el kell mondanom, a tavaszi konferencia egyik Vörösmarty-értelmezése: ‚Mérték és mértéktelenség Vörösmartynál', *Balassa Péter* ragyogó elemzése ‚Az emberek'-ről elkeserített. Elkeserített, mert most először döbbentem rá, hogy kudarcaim a reformkor és a romantika oktatása kapcsán nemcsak annak köszönhetőek, hogy a mai korszellem nehezen viseli el a pátoszt. A fiatalok fogékonyságát a romantikus nyelvezetre tovább nehezíti, hogy nagyon keveseknek van élményük a Biblia olvasgatásából. Miközben újraolvastam a Ligetben a kitűnő tanulmányt (2000/9), és igyekeztem megjegyezni a Szentírás aktuális szöveghelyeit, gyönyörű *Arany*-idézetre bukkantam Balassánál: „nagyon sötét gondolatokat hordozó költészet esetén oly mélység fölött lebegünk, ahol féltjük az embert". Felkapom a fejem, mert első hallásra elkerülte figyelmem ez a fontos gondolat. Az a dilemma rejlik ebben a megjegyzésben ugyanis, amire még szakközepes tanár koromban egy nagyon művelt belgyógyász tanártársam hívta fel a figyelmemet: túl sok a szöveggyűjteményben

a tragikus kimenetelű, pesszimista szöveg. Korholva mondta ezt, mert éppen a ‚Hídavatás'-t fénymásoltam a gyerekeknek, amely – akkor azt hittem – méltatlanul maradt ki a szöveggyűjteményből. Tudós tanártársam úgy vélte, már így is nemzeti karakterünkbe tartozik a szuicidhajlam, ezt ne adjam a tanulók kezébe semmi esetre. Tiltakoztam, hogy akkor nem taníthatom *Petőfi*től ‚Az apostol'-t, sem *Madách*ot, de akár még a ‚Szózat'-ot sem a nemzethalál-vízió miatt, se *Kölcsey* történelemfilozófiáját; se *Ady*t, se *József Attilá*t – szinte semmit, ami kötelező az érettségin. Nem adhatom fel ‚A köpönyeg'-et *Gogol*tól, az ‚Iván Iljics halálá'-t *Tolsztoj*tól, de a ‚Goriot apó'-t sem, *Kafka* ‚Átváltozás'-át, *Thomas Mann* egyetlen tétova értelmiségi hősét sem. Móricz végképp szóba sem kerülhet talán? „Legyek talán tévé-showman?"– kérdeztem akkor megkeseredve.

De… A gimnazisták is ennek a kornak a gyermekei, ráadásul olvasni nekik sincs idejük a fent említett okokból. És arra a kérésemre, hogy „Gyerekek, otthon mindenki írja ki ‚A vén cigány'-ból azokat a szavakat, amelyeket ma már nem használunk!", lelkes másodikosaim csaknem az egész szöveget lemásolták!

Mi mást tehettem, mikor láttam a szemükből a bemutató olvasás után, hogy szinte semmit sem értettek meg Dalos Eszti és Tuba Ferkó szerelmi tragédiájából, minthogy feladjam a komolykodást? „Gyerekek, írjatok most nyomban erről a balladáról 5–8 mondatos TV-hírt az RTL Klub stílusában!"... Volt ott aztán minden, „Dalos Esztit megerőszakolta a vadkan – Ferkó mindjárt jön". Szétnevettük az órát, de azért a végén megragadta őket a ballada nyelvi szépsége: „Hova jár, mint kósza lélek.... ti, leányok, ne tegyétek", és megcsöndesedtek az óra végére.

Morfondírozok, dohogok, irigykedek a Magyartanárok Egyesületének ezen az idei őszi konferenciáján is. Mert azt mondja *Pála Károly*, hogy Magyarországon a közoktatási paradigma szelektív, módszertanilag tanárközpontú, kanonisztikus, a tananyag egyrétegű, míg az Egyesült Királyságban az iskolarendszer komprehenzív, tanulóközpontú, pragmatikus, a tananyag pedig többrétegű. Nagy-Britanniában az irodalom fogalmát tágan, nálunk szűken értelmezik. A mi fogalmaink szerinti irodalomtanítás helyett az anyanyelvi kompetenciák tökéletesítése a feladat 16 éves korig, a beszéd- és szövegértést mérik rendszeresen, és csak a humán pálya felé orientálódó gyerekeknek kell megbirkózniuk az irodalomtudomány szépségeivel. Nemcsak szépirodalmi szövegek értelmezését kérik számon a vizsgákon, a tudomány és a publicisztika értelmezési tartományainak feltérképezése egyaránt fontos számukra. „De nyilván nem is olyan könnyen manipulálhatja a média ezek után a diákokat" – morgok magamban. Irigykedve hallgatom *Horváth Katalin*t, hogy Franciaországban az érettségin 15 soros szöveget kap a jelölt a tanártól, amelyet a tanár a diák által kiválogatott listából fogad el, és erről beszélgetnek. Ritkán kérnek teljes szöveget, a részletekkel is beérik többnyire. A diákok megkötöttsége annyi csupán, hogy tételajánlatukban minden műfajt reprezentálniuk kell, és három évszázadból kell válogatniuk. Értem már – tűnődöm magamban –, hogy miért nem ismerte *Balzac*ot 17 éves dijoni vendégem...

Rab Irén németországi körképe már kezdi megérlelni bennem az általánosítást: a nálunk *Kazinczy* óta legreflektáltabb nagy irodalmak irodalomtanárai nem is irodalom-, hanem anyanyelvtanárok inkább! A németek ugyanis tartományonként más tematika szerint tanítanak, de abban megegyeznek valamennyien, hogy a nyelvet, a nyelvi készség fejlesztését nem választják el az irodalomoktatástól! Nálunk meg alig akad irodalomtanár, aki minden nyelvtanórát valóban meg is tart, mert ha igen, nem lesz képes tanítani *Radnóti* után szinte senkit, még jó, ha odáig eljut. Hisz olyan túlméretezett a tananyag, oly kevés az időnk. A németek is olvastatnak persze „világ-", azaz angol és francia nyelvű irodalmat, de eredeti nyelven, mert kitűnő az idegennyelv-oktatásuk. „Is" – teszem hozzá irigykedve, hisz kitűnően modernizált történelemoktatásukat volt szerencsém közelről tanulmányozni. Naná, hogy nekik is van egy bőséges listájuk, amelyből válogathat a szaktanár. Vagy *Goethé*től valamit, vagy *Schiller*től valamit. Érdekes, hogy a nagy irodalmi nemzetek nem féltik nemzetüket az elbutulástól, ha csak a humánpályákra készü-

lőket avatják be a „magas” „elit” irodalomba, de mi, kis kultúrnemzet lévén évtizedeken át azáltal tarthattuk magunkat európainak, hogy tanítottuk a világ- (azaz nyugat-európai) irodalmat is.

Nekünk, kis népeknek a nagyvilág nyelveit is meg kell tanulnunk és persze illene a szomszédainkét is. Ez jár a fejemben, miközben szlovákiai kolléganőnk lelkes beszámolóját hallgatom. A Besztercebányáról érkezett *Brigita Simonova* lelkesen újságolja, hogy a modernizáció óta 95 százalékos lett a felvételi arány, mivel a nyolcvanas évek végén áttértek a 13 éves középiskolai oktatási rendszerre. Az irodalomtanítást náluk is háttérbe szorítja a kommunikációs nevelés, és a harmadik gimnáziumtól dönthetnek a gyerekek, hogy magyar vagy szlovák irodalomból kérnek-e több fakultációt. „Az irodalomtanítás célja a kulturális kapcsolat fejlesztése más népekkel” – mondja, és én magamban dohogok, hogy évek óta nem tudok elindítani egy szakkört, amelyben megismertethetném a fiatalokkal néhány részlet alapján legalább szomszédaink jelesebb, a gyerekeket érdeklő témákat felvető íróit, mert a kis népek irodalma senkit nem érdekel. – Mi magunkat nem érdekeljük! Kérdés persze, hogy magvas esztétikát vagy emberismeretet akarunk-e átadni a gyerekeknek az új évezred küszöbén. Vagy nemzeti gőgöt netán. Mint az orosz tematika, amely heti hat-nyolc órát szán az oroszra. Irigyeltük is őket, mikor *Olga Kutyina* beszámolóját hallgattuk. Csak szedelőzködés közben döbbentem rá, hogy az általa bemutatott tantárgyi táblázatban nem volt regionális vagy nemzetiségi nyelv. Épp az oroszok ne éreznék át a kisebbségi sors fájdalmát, a kultúrnemzetből való kiszakadás félelmét, amikor pedig ők lettek 1991 óta Európa legnagyobb kisebbsége számos FÁK-országban? (Addig az erdélyi magyarság volt Európa legnagyobb nemzeti kisebbsége.)

Nagy irodalmak irodalomtanárai nem is irodalom-, hanem anyanyelvtanárok inkább! A németek ugyanis tartományonként más tematika szerint tanítanak, de abban megegyeznek valamennyien, hogy a nyelvet, a nyelvi készség fejlesztését nem választják el az irodalomoktatástól! Nálunk meg alig akad irodalomtanár, aki minden nyelvtanórát valóban meg is tart, mert ha igen, nem lesz képes tanítani Radnóti után szinte senkit, még jó, ha odáig eljut. Hisz olyan túlméretezett a tananyag, oly kevés az időnk.

„Keleten a helyzet változatlan” – méltatlankodom magamban, de szerencsére tévedek. Jön a japán beszámoló, és *Gordon Győri János* szavai megnyugtatnak. A világ legtradicionálisabb kultúrájában óriási reformokra készülnek 2002-től. Nagyon nagy dolognak tartom ezt a hírt, hiszen a japán gazdasági csoda legfőbb forrása a hagyománytisztelet, amely az oktatást is jellemezte eddig. Japánban négyféle írást használnak, s ez megnehezíti az életfogytig tartó tanulást. A 2002/3. tanévtől az etikai-érzelmi nevelésre törekvő irodalomoktatás helyett kreatív, képességfejlesztő irodalomoktatást akarnak. Talán nem is tehetnek mást, ha versenyben akarnak maradni az USA-val, ahová évente 1,2 millió ember vándorol be, főképpen Latin-Amerikából. Nem véletlen, hogy az amerikaiak sokat foglalkoznak mostanában az oktatással, a társadalom egyik nagy problémájának tekintik a funkcionális analfabéták egyre nagyobb arányát, ami nem csak az első generációs amerikai fiatalokat jellemzi. A fő gondjuk talán, hogy több mint tizenötezer helyi oktatási rendszer van, s ráadásul a vizsga nélküli „puha” átmenet honosodott meg náluk minden szinten, még a főiskolákon is.

Szisztémájuk számomra *Jakobsenné Szentmihályi Rózsá*nak, a budapesti Karinthy Frigyes Kéttannyelvű Gimnázium irodalomtanárának a szavaiból vált világossá. Irigykedve hallgattam, hogy bár neki is vannak megkötöttségei, mert témát kell választania (például a ‚Nők a világirodalomban’ témakörét) a nemzetközi érettségi miatt, de nem az extenzív irodalomtörténeti teljesség érvényesül, hanem valamiféle tematikus koncentráció. Így

nem csoda, hogy a kétszintű érettségi vizsgákon mérni képesek a „mérhetetlent”, a tanulói kreativitást. Érdemes lenne ezt a figyelemreméltó tapasztalatot országosan ismertté tenni, mert aggasztó, hogy az egyetemi felvételi szisztémánk miatt néha éppen a legkreatívabb jelölteket utasítják vissza.

Régóta foglalkoztat az értelmiségi pályák elnőiesedése, ami nem csak e foglalkozások csekély anyagi és társadalmi presztízsével függ össze. A fiúk érettségiző korban kevésbé képesek bemagolni egy „telefonkönyvet”, és bizonyos egyetemeken csak írásbeli teszt van. Van végre komoly mérés is erről a dilemmáról: *Pogonyi Lajos* interjúja *Gábor Kálmán* ifjúságkutatóval (Kritika, 2000. szeptember).

Mit ér az ember, ha magyartanár? – töprengek késő szombat délután, szedelőzködés közben. Hisz minden gyermek sorsa a mi kezünkben van. Aki anyanyelvével jól bánik, sikeres biológiából is. Matematikából sem boldogul, aki nem érti, hogy a mennyivel vagy mennyiszer nem ugyanazt jelenti! Mi mindenre megtaníthatja egy jó magyartanár a diákjait! Kezükben a siker: a személyiség- és képességfejlesztés kulcsa. Azaz: csak lehetne. Ám „Magyarországon az irodalomoktatásban még nem történt meg a rendszerváltás” – hallom már állva *Gordon Győri János* zárszavát. Mi, akik itt voltunk, hasonlóképp vélekedünk, ezért jöttünk el. Vajon megadatik-e, hogy tegyünk ellene?

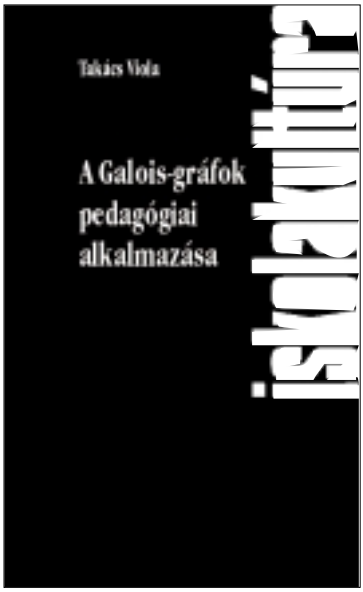

Az Iskolakultúra könyveiből